

Huszonegy szlovák, szerbhorvát és kárpátukrán eredetű magyar tájszó

A magyar szókincs szláv eredetű elemeinek vizsgálatakor a hangtani, történeti, művelődéstörténeti és szóföldrajzi mozzanatok gondos mérlegelésére van szükség ahhoz, hogy közelebbről is meghatározhassuk az átható nyelvet. Gyakran azonban csak azt lehet megállapítani, hogy a szó valamely déli vagy északi (nyugati és keleti) szláv nyelvből származik, illetőleg azt, hogy az átható szláv nyelvet beszélő nép a nyugati vagy keleti kereszténységhez tartozott. Sokszor még ennyire sem lehet leszűkíteni azt a kört, amelyből a kérdéses szó a magyarba került.

Az alább vizsgálatra kerülő magyar tájszavakról minden kétséget kizárólag ki lehet mutatni, melyik szláv nyelvből valók. Közülük 13-nak a szlovák, 6-nak a szerbhorvát, 2-nek pedig a kárpátukrán nyelv a közvetlen forrása. E szavak túlnyomó többsége korábban egyáltalán nem részesült magyar részről etimológiai elemzésben. A *bekcsiás*, *bohnya* és *druslyák* esetében más a helyzet: már korábban is írtak róluk, de minden tekintetben megnyugtató etimológiai megoldást nem találtak. Most azért hoztam őket is szóba, hogy a kutatást továbblendítsem és kielégítő módon lezárjam.

Babina. Baján jegyezték fel 'gyermekágyas asszonynak való ételvívés' és 'gyermekágyas asszonynak vitt étel' (ÚMTSz. 1: 293) jelentésben.

Szavunk szerbhorvát eredetű; vö. szerbhorvát *bàbine*, *bàbinje* [többszám] 'szülés utáni idő, gyermekágy; a gyermekágyas asszonynak vitt étel-ital, az újszülöttnek vitt ajándék' (SKNJ 1: 222). Ennek alapszava, a szerbhorvát *bàba* 'öregasszony; nagymama; bába, szülésznő' jelentheti azt az asszonyt is, aki elsőnek visz ajándékot a gyermekágyas asszony újszülöttjének (SKNJ 1: 219). L. még *bàbin* 'öregasszonyé, nagymamáé; bábáé' is (Skok: EtRj. 1: 82; EtSlSj. 1: 109).

Néprajzi leírások örökítik meg a szerbek és horvátok szokásait a gyermekágyas asszony meglátogatása kapcsán. A szerbeknél Juga Velimir (A magyar szent korona országaiban élő szerbek. Bp., 1913. 113) a követke-

zöket figyelte meg: „Aki a gyermekágyas asszonyt meglátogatja, a csecsemőnek egy kis pénzajándékot ad, hogy azon feleséget vagy férjet vegyen, aszerint, hogy fiú-e vagy leány az ujszülött. A közeli rokonok külön pogácsát sütnek, rátesznek kevés sót és foghagymát s ezt hozzák a lebetegedett asszonynak. . . ; a gyermeknek pedig kis sapkát, inget, harisnyát szoktak hozni. A pogácsába először az anyának kell beleharapnia, hogy gyereke ne legyen válogatós az ételekben.” E. Schneeweis (Serbokroatische Volkskunde. I. Volksglaube und Volksbrauch. Berlin, 1961. 47–8) arról tudósít, hogy a szülés után hét napon keresztül járnak látogatóba a gyermekágyas asszonyhoz a rokon és szomszéd asszonyok, és ételleket, köztük sóval meghintett pogácsát, bort, pálinkát, gyermekfehérneműt és pénzt visznek ajándékba. Többfelé sor kerül még egy második látogatásra is valamelyik vásár- vagy ünnepnapon. A horvátok az első három napon tett látogatást *male babine*-nak, a valamelyik vásár- vagy ünnepnapon tett látogatást pedig *velike babine*-nek nevezik.

Baket. A *báték* változatban is használatos szót Zemplén vármegye közép-ső részén, Fonyon és Tornanádaskán ‘ételhordó edény’, Tornagörgön pedig ‘tejeskanna’ jelentésben jegyezték fel (ÚMTSz. 1: 316).

Szavunk a szlovákból való; vö. keletiszlovák *baket* ‘bádogganna’ (Buffa 131). L. még szepességi lengyel nyelvjárási *bakietek* ‘tejeskanna’ (Słownik gwar polskich 1: 304). A szlovák és lengyel tájszó forrása a francia *baquet* ‘dézsa, csöbör’ <: *bac* ‘kád, vályú, teknő, dézsa’. A francia szó német közvetítéssel juthatott el a Kárpátokba.

Bazsalicska. E ‘bazsalikom (Ocinum basilicum)’ jelentésű szavunkat a következő helyeken jegyezték fel: Nyitra-vidék, Kürt, Piliny, Nyíregyháza, Hügyag (ÚMTSz. 1: 361).

A magyar tájszó a szlovákból való; vö. szlovák nyelvjárási *bažalička* ‘bazsalikom’ (Jancs. 1: 31 *bazsalikom* a.). E szlovák szó a szlovák *bažalička* (SISJ 1: 76 *bazalka* a.) ‘ua.’ alakváltozata. (A szóközépi *ž* a magyar *bazsalikom* hatását tükrözheti.) A *bažalička* alapszava a szlovák *bazalika* > *bazalka* (Machek: ČSlJmr. 204). A növénynév etimológiai hátteréhez l. TESz. 1: 262.

Becske. Torontálvásárhelyen jegyezték fel ‘kicsi, kb. félakós hordó’ jelentésben (ÚMTSz. 1: 372). Gyakori „egy *becske* sört”-féle jelzős használatban is (uo.).

Szavunk a szerbhorvátból való; vö. szerbhorvát *běčka* ‘hordó’ (SKNJ 1: 529), ‘söröshordó’ (Vuk³ 24). Az 1767 óta kimutatható szó az osztrák császári közigazgatás alatt élő szerbek körében volt használatos. Az így jelölt hordó térfogata 113 l volt, tehát egy hektónál valamivel több. (Történeti adatait l.: Vlajinac, Milan: Rečnik naših starih mera u toku vekova. II. Beograd. 1964. 156.) Etimológiailag a *bečka* nem más, mint az összsláv **бѣчка*-t hangtörvényszerűen folytató szerbhorvát nyelvjárási *băčka* ‘hordófajta’ (SKNJ 1: 350) valamiféle változata (Skok: EtRj. 1: 86; EtSISJaz.

3: 108; SłPrasł. 1: 458). De miféle változat lehet ez? A szerbhorvát nyelv keleti nyelvjárásai nem ismerik az ósszláv $\sigma >$ szerbhorvát e fejlődést erős helyzetben. Az a gyanúm, hogy a cseh *bečka* 'kisebb hordó' nyelvi importjával van dolgunk. A terjesztők olyan osztrák császári tisztviselők lehettek, akik a söröshordó kapcsán a cseh *bečka*-ra gondoltak. — A szerbhorvát szó használata különösen gyakori lehetett a Bánság területén. Ezt bizonyítja, hogy a torontálvásárhelyi magyar nyelvjárásán kívül a bánsági bolgár nyelvjárásba is átkerült *бѣчка*'a alakban és 'száz literes hordó' jelentésben (Stojkov 39).

Hozzávetőlegesen meg lehet állapítani, mikor történt a szerbhorvát szó átvétele a magyarba. Bodor Antal (Délmagyarországi telepítések története és hatása a mai közállapotokra. Bp., 1914. 26) kutatásai szerint „Torontálvásárhelyre (Debeljácsa), melyet a tiszamarosi szerbek még 1768 körül alapítottak, de csakhamar otthagytak, a kincstár 1794 körül magyarítottai, hódmezővásárhelyi, 1804-ben pedig gyomai, szeghalmi és hódmezővásárhelyi református magyarokat telepített.” Az átvétel tehát a 19. század elejénél nem lehet régebb.

A *becske* egyébként nem társtalan a magyar szókincsben. Összetartozik a feltehetőleg déli szláv eredetű *bocska* 'hordó' főnévvel (TESz. 1: 316), a szlovák eredetű *becská*-val (uo.), valamint a régi *bocsár(d)* 'kádár, pohárnok' főnévvel, mely a *Bocsárd* helységnevekben él tovább (Kniezsa: SzlJsz. 600).

Bekcsiás. Kiskunhalasi tájszó 'robotos, szolgál' (MTSz. 1: 112), 'időszakosan, pl. egy-egy hónapra alkalmazott mezőgazdasági munkás' (ÚMTSz. 1: 396) jelentéssel.

Szavunkról az EtSz. (1: 328) azt állapította meg, hogy az oszmán–török *bekçi* 'ör' [vö. *beklemek* 'vár; őriz'] főnévre megy vissza, „Nyilván délszláv közvetítéssel, de a várható szerb **bekčija* alakot nem tudjuk igazolni”. Lényegében ugyanezt ismételte meg Kniezsa (SzlJsz. 86) is az általa kétségtelenül déli szláv eredetűnek ítélt szóról, de hozzátette, hogy a ki nem mutatható szó megfelelője megvan a bolgárban: *bekčija* 'ör, hajcsár'.

Nos, előkerült a kiskunhalasi tájszó sokáig hiába keresett szerbhorvát előzménye: *bekčija* 'ör; csősz' (SKNJ 1: 430); Škaljić: Turcizmi 133; Skok: EtRj. 1: 134). L. még: bolgár régi *бекчија* 'éjjeliör, ör' (RROD 32), macedón régi *бекчија* 'csősz' (RMJ 1: 29), valamint albán *bekshi* 'mezőör, szőlőcsősz' (Tamás Lajos: Albán–magyar szótár 34).

Még az a kérdés vár megválaszolásra, hogyan került a magyarban a szó végére *-s* képző. Alighanem korábbi **bekcsiás szolgál* szó szerkezet révén. Amint azt Hadrovics László a Képzővel megtöltött jövevényszók című tanulmányában (NytudÉrt. 88. 14) kifejtette: „Megtörténik, hogy a genus proximumot jelző főnév elmarad és az *-s* végű szó főnevesül”. Így lett a korábbi *béres szolgál*-ból (NySz. 3: 291) *béres* (NySz. 1: 211), a *robotás szolgál*

gá-ból (NySz. 2: 1349) *rabotás* (uo.). Ezen a módon, egy **bekcsiás szolga*-féle szerkezetben juthatott a *bekcsiás* is a -s képzőhöz.

Bigár. Munkácson feljegyzett tájszó 'gyümölcs leverésére használatos bot, dorong' jelentéssel (ÚMTSz. 1: 476).

A szó a kárpátukrából való; vö. kárpátukrán *buzapъ* 'bot, füttykös, husáng' (Csopei 12), *bézap* 'ua.' (Hrinčenko 1: 36), *bigáрь* 'ua.' (Hrinčenko 1: 60), *bigáрь* (Hrinčenko 1: 61), *Bigáрь* családnév (Rudnyc'kij: EtDictUkr. 120). L. még kárpátukrán *bezapúna* 'bot' (ESUM 1: 159), *bézapуи* [többes sz.] 'cimbalomverők' (uo.), *bežepъ* 'nagy pásztorbot' (uo.), *bežepa* 'pálca, bot' (uo.).

A kárpátukrán szó etimológiája nincs kellően tisztázva. Csopei kurzív betűkkel szedette ki a szótárában, s ezzel arra utalt, hogy a magyarból átvett szónak tartja. Rudnyc'kij (EtDictUkr. 1: 121) szerint talán a német *Bicke[lj]* 'csákány' főnévre megy vissza. Az új ukrán etimológiai szótár szerzői (ESUM 1: 159) arra gondolnak, hogy annak az ukrán *búza* főnévnek lehet a származéka, amely a *búzu жбуаму* 'lustálkodik' (ESUM 1: 182) szószerkezetben használatos, s amelynek forrása a magyar *bigé* 'két végén hegyesre faragott arasznyi fadarab mint gyermekjátékszer' (TESz. 1: 298). Sadnik–Aitzetmüller (VerglWb. 1: 319) genuin szláv szónak gyanítja, s a hangátvetésen átment **gib-* 'hajlít, hajlik' tövet keresi benne.

A debreceni népnyelvből feljegyzett *bigaró* 'kisfiú hímveszője' (ÚMTSz. 1: 476) más szó, mégpedig a *bigé*-hez kapcsolódó *biga* 'kisfiú hímveszője' (ÚMTSz. 1: 476) -r + -ó képzőbokros származéka.

Bohnya. Nyíregyháza vidékén jegyezték fel 'cipó' jelentésben (ÚMTSz. 1: 517). A selmecbányai diáknyelvben a *bochnya* jelentése 'alumneumi kenyér' (EtSz. 1: 449) volt.

Amint arra már az EtSz. (1: 449) és Kniezsa (SzlJsz. 97) rámutatott, szavunk a szlovákból való. Vö. szlovák nyelvjárási *bochňa* 'cipó' (Jancs.; l. még Kálal 32). Rokonsága, közelebbi és távolabbi kapcsolatai folytán e szó megérdemli, hogy kissé közelebbről is szemügyre vegyük. L. még: szlovák *bocheň* 'cipó' (SISJ 1: 114), *bochnica* 'ua.' (uo.), *bochnik* 'ua.' (uo.). Megfelelő szavak a többi nyugati szláv nyelvben, valamint a keleti szláv nyelvekben is vannak. Az északi szlávba a középfelnémetből került át a szó; vö. középfelnémet *vochenze*, *fochenz* 'kalácsféle, fehér kenyér', ófelnémet *fochenza* 'ua.' < középkori latin *focacia* 'egy fajta sült tészta' <: latin *focus* 'tűzhely' (Berneker: SLEtWb. 1: 67; Vasmer: RussEtWb. 1: 155, 156; Machek: EtSlČ.² 59; Sadnik–Aitzetmüller: VerglWb. 1: 78; Schuster–Šewc: HEW 1: 49; ESBM 1: 374; ESUM 1: 311).

Két középkori szójegyzékünkben szerepel egy 'cipó, (hosszúkás) kenyér, vekni' jelentésű szó, amely szláv alapon etimológiailag összetartozhat a fent tárgyalt *bohnyá*-val; vö. 1390 k.: „cunus: *baznak*” (BesztSzj. 1249.); 1405

k.: „cuni^{us}: *baznak*” (SchlSzj. 1860.). Kniezsa (SzlJsz. 595) feltevése szerint nyilván egy *z* alakú *h*-val írott **bahnak*-kal van dolgunk, amelyet egy másoló félreértett. A magyar szó forrásaként Kniezsa az ócseh *bochník* ‘cipó, vekni’ (Gebauer: SlStč.² 1: 80) főnevet jelölte meg, de utalt az ólengyel *bochnek*-re és a szlovák *bochník*-ra is. Kniezsa érvelését magukévá tették az RMGL. (99) szerkesztői, akik címszóként a *bahnak* alakot szerepeltetik. (A +*baznak*-ról helytelenül: EtSz. 1: 315.)

Mint hogy a köznyelvi magyar *pogácsa* (TESz. 3: 235) a déli szlávon és az olaszon át ugyanúgy a középkori latin *focacia*-ra megy vissza, mint a nyugati szláv közvetítésű Nyíregyháza vidéki *bohnya* és az ómagyar *bahnak*, voltaképpen tehát közös őssel rendelkező etimológiai dublettekkel van dolgunk. A *pogácsa* vándorútja dél felől, a *bahnak*-é és a *bohnya*-é pedig észak felől vezetett el hozzánk.

Bolhon. Pilismaróton *bolhony*, Nagybalogon *bolhön* alakban jegyezték fel; jelentése ‘nyúlszapuka, Anthyllis’ (ÚMTSz. 1: 531).

Szavunk a szlovákból való; vö. szlovák nyelvjárási (Nógrád) *bol’hon* ‘nyúlszapuka, Anthyllis’ (Matejčík: SIVN 132). Ez nem más, mint a köznyelvi szlovák *ból’hoj* ‘ua.’ (SISJ 1: 123) alakváltozata. Megfelelő szó a morvaországi cseh nyelvjárásokban is van (Machek: ČSJM.R. 122). A *ból’hoj* olyan összetétel, amelynek előtagja a szlovák *ból’* ‘fájdalom’, utótagja pedig a *hojit’* ‘< sebet > gyógyít’ ige postverbáléja. A névadás azzal függ össze, hogy a tannint tartalmazó növényt egykor sebek, daganatok gyógyítására használták. (L. Machek: i.h.)

Brečka. Érsekújváron és Kismányon ‘félig megfőtt, híg szilvalekvár’, Esztergomban pedig ‘pálinkafőzés céljára összegyűjtött túlérett szilva, cefre’ jelentésben jegyezték fel (ÚMTSz. 1: 599).

Szavunk a szlovákból való; vö. szlovák *brečka* ‘cefre, sörlé; löre’ (Hvozdzik 2: 59), ‘híg kásaszerű massa, szennyes folyadék; híg, ízetlen étel, ízetlen ital, lötty’ (SISJ 1: 128). A szlovák szónak a többi nyugati szláv nyelven kívül a szlovénben is van megfelelője. Az összsláv **brěčka* (EtSISJaz. 3: 15) ~ **brečka* (S†Prasł. 1: 365) etimológiája nincs megnyugtatóan tisztázva. Az eredeti alak talán **bráčska* volt, s ennek **brak*- ‘maláta’ alapszava a kelta *brag* ‘ua.’ és a latin *fraces* ‘olajseprő’ főnévvel kapcsolható össze. (L.: Brückner: S†Et. 44; Machek: EtSlČ² 71; Sadnik–Aitzetmüller: VerglWb. 1: 146; Bezljaj: EtSl. 1: 40.)

Brusnyica. A Sajó bal oldali mellékvizének, a Rozsnyótól keletre, a magyar–csehszlovák határral nagyjából párhuzamosan folyó Csermosnya pataknek a völgyében, valamint a Rozsnyótól észak-északkeletre fekvő Csucsomban jegyezték fel ‘vörös áfonya (*Vaccinium vitis-idaea*)’ jelentésben (ÚMTSz. 1: 603).

Szavunk a szlovákból való; vö. szlovák nyelvjárási *brušnica* 'ua.' (Eichler: SlawElOmd. 106). L. még szlovák köznyelvi *brušnica* 'ua.' (SISJ. 1: 137). A szlovák szó megfelelője kimutatható valamennyi más szláv nyelvből is. Az összsláv **brusnica* a **brusa* 'fenőkö' *-nica* képzős melléknévi származékából, a 'fenéssel kapcsolatos' értelmű **brusnica*-ból keletkezett *-ica* képzővel. Tkp. értelme 'az, amit leszemeznek, lebegyóznak, ledörzsölnek'. A névadásnak az a szemléleti háttere, hogy az érett áfonyabogyók szedésekor afféle könnyed kézmozdulattal húzzák végig az ágacskákat, amilyennel a kaszát fenik, a kést élezik. (E célra fésűszerű fogakkal ellátott lapátforma eszközt is használni szoktak, amelynek *áfonyafésű* a magyar neve; l. NéprLex. 1: 34). A szláv etimológiához l. Berneker: SLEtWb. 1: 90; Merkulova 214; EtSISJaz. 3: 51; S†Pras†. 1: 394; Sadnik-Aitzetmüller: VerglWb. 1: 220; Skok: EtRj. 1: 221; Bezljaj: EtSl. 1: 50; Schuster-Šewc: HEW 1: 75. A névadáshoz l. még: litván *brūknė* 'vörös áfonya' < : *braūkti* '(kezet) végighúz, (könnyeket) letöröl', valamint német nyelvjárási *Strickbeere* 'vörös áfonya', *Streichbeere* 'ua.'

A német nyelvjárási (Thüringia) *Braunschnitze* 'vörös áfonya' az ószorb *brušnica* 'ua.' átvétele (Eichler: SlawElOmd. 106). A 15. század óta adatható német köznyelvi *Preiselbeere* 'ua.' forrását egy cseh *brušlina*-ban szokták keresni, ilyen *l*-lel hangzó alak azonban sem az ócsehből, sem az ószorból nem mutatható ki, s ezért e német szónak a szláv származtatása nem egészen meggyőző (Eichler: SlawElOmd. 105–7).

Cakor. Eszék vidékén, a Dráva mellékén, Baranyában él 'patkány' jelentésben (MTSz. 1: 216; SzlavSz. 1: 104; Nyatl. 618. sz. térkép; ÚMTSz. 1: 666). Csúfnévként 1772-ben fordul elő először a szlavóniai Rétfalun: „Pap Panna *Cakor*” (SzlavSz. 1: 104).

Az EtSz. (1: 609) szerint „A magy. *cakor* (< **szakor*) horv.szerb **stakor* átvétele (vö. Jambressichnál *sorex* a. *S.takor*, ami talán sajtóhiba *Sztakor* h.)” Kniezsa (SzlJsz. 602) kritikusabb: „Kétes. A magyar szónak megfelelő **stakor* kétségtelenül nem mutatható ki (Jambr-nál ugyan a 'sorex' címszó alatt *Sztakor* van, de a melléknév itt is *stakorszki*, tehát *š*-sel), a *što*-ban viszont *stahor* az alak.”

Nos, a szerbhorvátból mégiscsak kimutatható *stakor* 'patkány' (Cigale: 2: 1230 *Ratte* a.; Pop.² 2: 393), *stàkor* (SzbhvMSz. 3: 194), s így a *cakor* szerbhorvát származtatása bizonyítottan tekinthető. A *stàhor*, *stàor*, *stàvor*, *štàkor*, *stràor* alakban is használatos szerbhorvát szó etimológiája nincs tisztázva (Skok: EtRj. 3: 324, 340).

Calta. Kismányán jegyezték fel 'egyszerű fonott kalács' jelentésben (ÚMTSz. 1: 667). Újbarson a *caltakalács*-nak 'üres fonott kalács' a jelentése (uo.).

Szavunk a szlovákból való; vö. szlovák népnyelvi *calta* 'töltelék nélküli fonott kalács' (SISJ. 1: 155). Megfelelő szó az ólengyelből, ócsehből és a fel-

sősorbból is kimutatható. Forrásuk a középfelnémet *zélte* 'lapos sütemény, lepény' (Berneker: SLEtWb. 1: 120; Brückner: SĽEt. 55; Machek: EtSlČ² 80; Schuster-Šewc: HEW 1: 91). Vö. mai német *Lebzelt* 'mézeskalács'.

Csergás. A *csergás cigány* 'sátoros cigány' szó szerkezetben használatos *csergás*-t Adán jegyezték fel (ÚMTSz. 1: 802).

Szavunk a szerbhorvátból való; vö. szerbhorvát *čèrgās* 'sátoros cigány' (Škaljić: Turcizmi 172; Skok: EtRj. 1: 310). Ezzel azonos jelentésű a *čèrgār* (uo.). Alapszavuk a szerbhorvát *čèrga* 'cigánysátor, cigányputri' < oszmán-török *çerge* 'sátor < főleg cigányoké >'. Olyan vándorszóval van dolgunk, amely a többi balkáni nyelven kívül az ukránban és a magyarban is képviselve van; vö. magyar *cserge* 'durva gyapjúszötte; sátor; pokróc, takaró' (TESz. 1: 510).

A magyarból nagyszámú *-ás* végződésű főnév került át a szerbhorvátba; vö.: *bicskás* > *bičkās* 'csavargó', *csordás* > *čòrdās* 'tehénpásztor', *dudás* > *dùdās* 'tömlősípos'. Ezekből a magyar jövevényszavakból a szerbhorvát nyelvérzék elvonta az *-ās* főnévképzőt (Skok: EtRj. 1: 67; Hadrovics: Ung-ElSkr. 64), amely új képzéseknek adott életet. Nagyfokú elevenségét bizonyítják az afféle származékszavak, mint a *bogátās* 'gazdag ember', *mudri jāš* 'okoskodó, tudálékos ember', *nogomètās* 'labdarúgó', *plemenitaš* 'nemes', *šecèrās* 'cukorbajos', *velikās* 'mágnás, óriás' stb. Így jött létre a *čèrgās* főnév is, amely a magyarban — a jelzői használat (*csergás cigány*) révén — szófajváltáson ment át, és melléknévvé lett (ÚMTSz. 1: 802).

Csernyica. A Rozsnyó környéki Csucsomban jegyezték fel 'földi szeder (Rubus)' jelentésben (ÚMTSz. 1: 804).

Szavunk a szlovákból való; vö. szlovák *černica* 'földi szeder (Rubus caesius)' (SISJ 1: 199). Jelentés tekintetében is megfelelő szó a csehben, felsősorbban, alsósorbban, polábban, lengyelben és ukránban is van (Machek: ČSlJmR 152; EtSISJaz. 4: 151; SĽPrasĽ. 2: 230; Schuster-Šewc: HEW 1: 93). Univerbációval keletkezett az afféle szó szerkezetek alapján, mint a szlovák *čierna malina* [tkp. 'fekete málna'] 'földi szeder, Rubus fruticosus' (Buffa: SlovBotNom. 325), ócseh *črná jahoda* [tkp. 'fekete bogyó'] 'földi szeder' (Gebauer: SlStč.² 1: 590).

Cservík. Hévizgyörkön jegyezték fel 'giliszta' jelentésben (ÚMTSz. 1: 805).

Szavunk szlovák eredetű; vö. szlovák *červík* 'giliszta' (Hvozdík 1: 104; SISJ 1: 202). Ez a szlovák *červ* < ósszláv **červъ* 'féreg' (vö. *dažd'ovj červ* 'földi giliszta') kicsinyítő képzős származéka. Megfelelő szó a bolgárban, csehben, felső- és alsó sorbban, lengyelben is van (SĽPrasĽ. 2: 273).

Debelacski. Zentán jegyezték fel 'erős testalkatú, tenyeres-talpas leány; debella' (ÚMTSz. 1: 956) jelentésben.

Szavunk a szerbhorvátból való; vö. szerbhorvát *deběljāčkī* 'kövér emberrel kapcsolatos, rá jellemző' (SKNJ 4: 125) < : *deběljak* 'kövér ember' (i.m. 1: 124) < : *débeo*, *debēla*, *debēlo* 'vastag, kövér, elhízott zsíros' (i.m. 1: 226). A *débeo* melléknév nőnemű alakjából származik a magyar *debella* 'nagy testű, idomtalan nőszemély' (TESz. 1: 599).

Figyelmet érdemelnek az idetartozó szerbhorvát családnevek is: *Debeljāčkī* (SKNJ 4: 125), *Debeljak* (LPH 123), *Debeljāković* (SKNJ 4: 124; LPH 123). A *Débēlja* családnév (SKNJ 4: 124; LPH 123) előzményeül szolgáló *Débēlja* férfi személynév (SKNJ 4: 124) Grković (RIS 73) szerint a *Deb(a)* becező név *-elja* képzős származéka.

Dicska. A Zempléni-hegység belső erdővidékén fekvő Mogyoróskán jegyezték fel a *dicska* 'vadkörte' (UMTSz. 1: 977) növénynevet. A szomszédos Baskón a 'vadkörtele' neve *dicskalé* (uo.). A vadkörtele úgy készült, hogy a vackort összetörték, vizet öntöttek rá, s néhány nap múlva savanykás levet nyertek belőle. (L. NéprLex. 5: 451.)

Az 1773. évi LexLoc. (7, 8) Baskóról is, Mogyoróskáról is azt állapította meg, hogy görög rítusú szlávok, azaz — mai szóhasználat szerint — kárpátukránok lakják. Ezt 1851-ben Fényes (MoGSz. 1: 98, 3: 110) is megerősítette, orosz lakosságról és görög katolikus templomról írva mindkét helység szócikkében. (A kérdéshez l. Paládi-Kovács Attila tanulmányát Ukrán szórványok a 18–19. században a mai Magyarország északkeleti részén címmel: Népi kultúra — népi társadalom VII. Bp., 1973. 327–367.)

A magyar nyelvjárási *dicska* 'vadkörte' előzménye a kárpátukrán *дичка* 'vadkörtefa' (Csopei 71). L. még ukrán *дичка* 'vadon növény gyümölcsfa' (Hrinčenko 1: 385), 'vad fa, nemes fajtával be nem oltott gyümölcsfa' (URSl. 1: 407). Az ukrán főnév a *дичуї* 'vad' melléknévnek a származéka (ESUM 2: 69).

A mai Baskó és Mogyoróska lakossága magyar. Egykori kárpátukrán lakosai megmagyarosodtak, beolvadtak a magyarságba. Nyelvükből azonban, mintegy hírmondónak, fennmaradt néhány szó az újonnan elsajátított magyar nyelvben. Az efféle sajátos jövevényszavakat, amelyeket nyelvet váltó, beolvadó népcsoport hoz magával, némely nyelvész reliktum- vagy maradványszavaknak (Reliktvärter, Restvärter) szokott nevezni.

Érdemes megemlíteni, hogy a közeli Erdőhorvátitól északkeletre fekvő Komlóska lakossága napjainkig megőrizte lemko-típusú kárpátukrán nyelvjárást. (L. Balczyk: StudSl. 2: 345–363, 4: 23–26)

Druslyák. Kassán jegyezték fel 'tésztaszűrő' jelentésben (UMTSz. 1: 1024).

Az EtSz. (1: 1422) hivatkozott a német *Durchschlag* 'tésztaszűrő' főnévre visszamenő lengyel *durszlak* és ukrán *druslják* szavakra, s megállapította: „A magyar szó nyilván tót eredetű, ahol szintén meglesz a szó.”

Kniezsa, figyelmetlenségéből fakadó elnézés folytán, két szócikket is írt a SzlJsz.-ban a *druslyák*-ról: az egyiket a „Szláv eredetű szavak” feliratú fejezet 162. lapján („Nyilván keleti-sz *drusl’ak* [a szó elől elmaradt a feltevésze-rőséget jelölő csillag: *], vö. ukr. *drusljak* ‘tésztaszűrő’ Hrinč, orosz *durslák*, *druslák* ‘Küchengerät’, le. *druszlak* ‘Küchengerät’, — A német *Durchschlag* ‘Seihgeschirr’ átvétele; VREW I, 382.”), a másikat pedig a „Kétes eredetű szavak” feliratú fejezet 628. lapján („Vö. ukr. *drusljak* ‘tésztaszűrő’ Hrinč; le. *durszlak*, *druszlak* ‘Küchengerät’ Linde. E szavak < német *Durchschlag* ‘Seihgeschirr’ Grimm II, 1668, Korbut PraceFil 4: 434, 474. [Bekezdés] A magyar szó — bár a sz-ból nem igazolható — valószínűleg mégis sz közvetítéssel jött át. Hiszen alig ismerjük a keleti szlovák nyelvjárás szókincsét. A magyar *d-ru-* szókezdet a német *d-ur-* helyén a szláv közvetítést szinte bizonyossá teszi”).

Nos, a szlovákból valóban előkerült a szó; vö. keletiszlovák (Hosszúrét ~ Dlhá Lúka) *dursl’ak* ‘szűrő’ (Buffa 146). L. még: felsősorob *durslak* ‘tésztaszűrő’ (Schuster–Šewc: HEW. 1: 186); alsősorob *durchslak* ‘ua.’ (uo.); cseh régi *drslák* ‘ua.’ (Machek: EtSlČ.² 129); fehérorosz *дрүүлак* ‘ua.’ (ESUM. 2: 136); szerb régi *durhšlag* ‘ua.’ (Mihajlović 1: 161, egy németből fordított és 1805-ben Budán kiadott szakácskönyv szövegében). A német *Durchschlag* főnév a *durchschlagen* ‘átüt; átprésel, átnyom, átpasszíroz’ ige postverbáléja.

Dúdok. A szlovákiai magyar településeken folytatott nyelvatlaszgyűjtés során Barslédecen jegyezték fel ‘búbos banka, Upupa epops’ (ÚMTSz. 1: 1028) jelentésben.

Szavunk a szlovákból való; vö. szlovák *dudok* ‘búbos banka’ (SISJ. 1: 340). A szlovák szó genitivuszi *dudka* alakjára megy vissza a palóc nyelvjárás *duka* ~ *dubka* ~ *dudka* ‘ua.’ (ÚMTSz. 1043), amely összeesett a lengyelből hozzánk került *duka* ‘kis értékű pénz’ (TESz. 1: 693) főnévvel. Etimológiailag e szavak végső soron azonosak. A pénzérmét a rajta lévő sasos címerről nevezték el tréfásan ‘búbos banká’-nak (lengyel *dudek*).

Dzsobál. Nyíregyházán a nyelvcsere átment, megmagyarosodott szlovákok (tirpákok) beszédében ‘csipegetve eszik’, Abaúj-Torna vármegye füzéri járásában pedig ‘turkál’ jelentésben jegyezték fel (ÚMTSz. 1: 1053). A füzéri járásban *dzsubál* alakváltozatban használatos.

Szavunk a szlovákból való; vö. keletiszlovák nyelvjárás (Hosszúrét, Dlhá Lúka) *džubac* ‘csipeget <csőrrel>’ (Buffa 147), *džubat* ‘ua.’ (Kálal 129), *dzobat* ‘ua.’ (Kálal 128), irodalmi szlovák *d’obat* ‘csipeget; <ujjával, bottal> turkál, szurkál, döfköd’ (SISJ 1: 276). Az *u* magánhangzós alakok az őszláv **d’ub-* < indoeurópai **dheub(h)-* ‘mély; vés’ tőből származnak, de jelentésükbe, az *o* magánhangzós alakokba pedig formailag is kontanimációszerűen belejátszott az ősszláv **zobati* ‘szemenként eszik, csipeget’. (L. Sławski: SłEt. 1: 205; Machek: EtSlČ.² 122; EtSISJaz. 5: 37; ESUM 2: 61.)

Az ősszláv **zobati*-nak magyar szempontból az a nevezetessége, hogy valamelyik szláv nyelvi folytatása *zabál* (TESz. 3: 1180) igeként, **zobь* ~ *zobъ* postverbáléja pedig *zab* (uo.) főnévként meghonosodott szókincsünkben.

Holónya. A nyelvcsere átment, megmagyarosodott nyíregyházi szlovákok (tírpákok) szava 'szérűskert' jelentéssel. L. 1971: „A tírpák tanya szinte mindenütt három részre tagozódik. Az első része az előudvar vagy zöld udvar. A zöld udvarból szakítják le a ház körüli virágoskertet, szőlőlugast; az istálló mögötti csűrűskertet. A második rész a »*holónya*«, vagyis a szérűskert. Hátul van a gyümölcsös kert, melynek elejére gabonás-krumplis és répásvermet ástak” (Erdész Sándor: A »Sóstói Falumúzeum« helyzete. In: Múzeumi Kurír 1971. június (6. sz.) 46. lap).

A *holónya* előzménye a szlovák nyelvjárási *holovňa* 'az a mezőgazdasági munkahely, ahol a gabonaneműek, ritkábban a hüvelyes növények szemtermését körben járó állatokkal kitapostatják, kinyomtatják' (SSpJS 1: 745; SISJ 1: 501). Ez összetartozik a következő összetett szavakkal: szlovák *holohumnica* 'ua.' (SSpJS 1: 743; SISJ. 1: 500), nyelvjárási *holomnica*, *holovnica* 'ua.' (Kálal 175); ócseh *holohumna* > *holumna* 'ua.' (Gebauer: SlStč.² 1: 454), *holohumnicě* > *holumnicě* 'ua.' (uo.), *holohumno* 'granarium' (uo.) lengyel *gołogumno* 'szérűk közötti térség' (VarsóiSz. 1: 869; Brückner: St-Et. 149). L. még az ócseh *holé humence* 'tugurium' (Gebauer: SlStč.² 1: 517). Az ősszláv **gologumьno* előtagja az ősszláv **golъ* 'csupasz, kopár', utótagja pedig az ősszláv **gumьno* 'szérű' (EtSISJaz. 6: 211). Az összetételt az motiválhatta, hogy a szérű számára kijelölt földterületet mindenekelőtt meg kellett tisztítani a növényzettől, csupasszá kellett tenni. A szlovák *holovňa* (< **holumna* < **holohumna*) kialakulásában a haplológiának, megszerejtésnek tulajdonítható a legfőbb szerep.

KISS LAJOS

**Einundzwanzig ungarische Dialektwörter
slowakischer, serbokroatischer und karpatenukrainischer Herkunft**

von LAJOS KISS

Der Verfasser analysiert die Etymologie der folgenden ungarischen Dialektwörter: **babina** 'Speisenbringen für die Wöchnerin; Speisen, die für die Wöchnerin gebracht werden' < skr. *babine* 'Wochenbett; Speisen und Getränke, die für die Wöchnerin gebracht werden'; **baket** 'Essenträger, Eßgefäß; Milchkanne' < slk. *baket* 'Blechkanne' < frz. *baquet* 'Kübel, Zuber'; **bazsalicska** 'Basilienkraut (*Ocinum basilicum*)' < slk. *bažalička* 'dass.'; **becske** 'kleines Faß' < skr. *bečka* 'Faß; Bierfaß'; **bekcsiás** 'Knecht; zeitweilig angestellter Landarbeiter' < skr. *bekčija* 'Wächter' < osman. *bekçi* 'dass.'; **bigár** 'Stange zum Herunterschlagen des Obstes vom Baum' < karp.-ukr. *бизарь* 'Stock, Prügel, Knüppel'; **bohnya** 'Laibchen' < slk. *bochna* 'dass.'; **bolhon** 'Wollblume, Wundklee (*Anthyllis*)' < slk. *bol'hon* 'dass.'; **brecska** 'dünnes Pflaumenmus; Maische' < slk. *brečka* 'Maische, Plempe, dünne breiartige Masse'; **brusnyica** 'Preiselbeere, Kronsbeere (*Vaccinum vitis-idea*)' < slk. *brušnica* 'ua.'; **cakor** 'Ratte' < skr. *stakor* 'dass.'; **calta** 'einfacher geflochtener Kuchen' < slk. *calta* 'geflochtener Kuchen ohne Füllung'; **csergás** 'unter einem Zelt wohnender (Zigeuner)' < skr. *čergaš* 'dass.'; **csernyica** 'Brombeere, Rubus' < slk. *černica* 'dass.'; **cservík** 'Wurm' < slk. *červík* 'dass.'; **debelacski** 'starkleibiges, plumpes Mädchen' < skr. *debeljački* 'Dickwanst-'; **dicska** 'Holzbirne' < karp.-ukr. *дичка* 'dass.'; **druslyák** 'Durchschlag' < slk. *dursl'ak* 'dass.' < dt. *Durchschlag*; **dúdok** 'Wiedehopf' < slk. *dudok* 'dass.'; **dzsobál** 'picken, hacken (mit dem Schnabel)' < slk. *džubat* 'dass.'; **holónya** 'Tenne' < slk. *holovňa* 'dass.'

